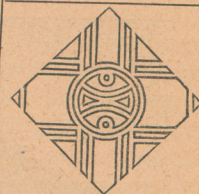

Илустрована Ратна Кроника

ИЛУСТРОВАНА РАТНА КРОНИКА ИЗЛАЗИ У СВЕСКАМА. — ПРЕТПЛАТА НА 10. СВЕЗАКА СТАЈЕ КРУНЕ 2.— ПОЈЕДИНА СВЕСКА СТАЈЕ 24 ПОТУРЕ. — ПРЕТПЛАТА --- СЕ ШИЉЕ: КЊИЖАРНИЦИ СВЕТОЗАРА Ф. ОГЊАНОВИЋА, НОВИ САД. ---

1389.

УРЕЂУЈЕ: ДР. КАМЕНКО СУБОТИЋ. — ИЗДАЊЕ КЊИЖ. СВЕТ. Ф. ОГЊАНОВИЋА.

1912./3.

БИТКА НА КУМАНОВУ*

10. и 11. октобра 1912. године.

1.

Од преласка границе догађаји су се тако брзо развијали и стизали гласови о победи наше војске, да је свет почео бивати нервозан и узнемирен, ако му није свакога дана по која нова победа јављена. Кад је вест о победи српској код Куманова 11. октобра стигла у Београд није се слутило да је то свршетак рата, и да је то једна од највећих битака коју ће Србија у историји свог ратовања забележити. Није се слутило да је за пет дана, од како смо границу прешли, срушена једна империја, која се већ пет столећа стварала. Тек кад сам се на лицу места уверио о огромној битки која се водила, кад сам податке покупио у Врању, Куманову и Скопљу од учесника у битци, од очевидаца који су присуствовали бежању Турака из Скопља, после деруге, пораза и слома код Куманова, тек ми је онда јасно било, да је после кумановске битке настала фаза не борбена већ окупациона наше јуначке војске, пред којом падају сад Велес, Прилеп, Тетово, и која се поносно креће ка Солуну, Битољу, преко Дебра и преко Призрена на Јадранско

море ка Драчу и Сан Ђовани ди Медиа.

Октобра 14. у подне био сам у Куманову. На путу од станице железничке до Куманова, као и неколико километара у правцу Врања и Скопља на месту, преко кога је турска војска у повлачењу оставила трагове грозне панике, виђали су се лешеви људски, побијени коњи, остављени безбројни топови, каре, муниција, оружје, одело; уништени су логори испред нових касарна

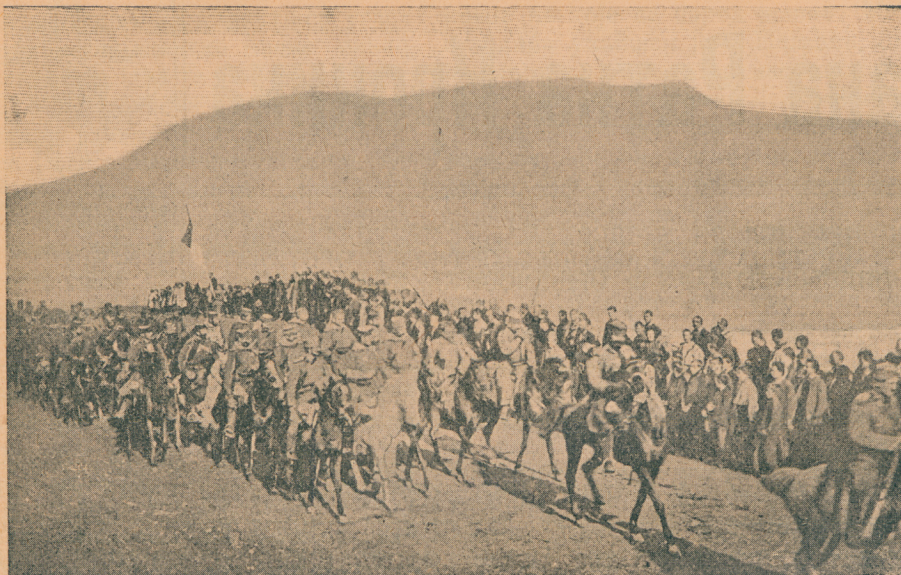
кумановских и видели су се по влажном пољу јасни трагови силнога дејства наше артиљерије, испред које је саломљен преплашени противник напустио позиције, на којима се очајнички храбро борио више од тридесет и шест часова. Све је ово говорило о једној великој битки, славној победи и страшној погибији.

Турски део вароши Куманова био је пуст, као што су и сва села од Ристовца до Скопља пушта била. Породице су се

Краљ Петар излази са благодарња из Вазнесенске цркве приликом његовог повратка са бојнога поља

* Донели смо већ више добрих описа велике битке код Куманова. Како се ради о великом историјском догађају, не ће бити на одмет нашим читаоцима да прочитају и овај опис из врсног пера данашњег српског министра привреде, те да им слика ове знамените битке остане у памети што јаснија и живља. Овај је опис изишао у „Самоуправи“

Свечан улазак ђенерала М. Живковића у Митровицу

из тих места стигле у Скопље и кад сам тамо после два дана дошао, видео сам силне збегове турске, и арнаутске скупљене око џамија и смештене по џамијама.

Брзина догађаја је спречила бегство породица из Скопља, и оно је преплављено бегунцима из свих крајева, где су Турци поразили претрпели.

Тек кад сам видео попришта велике битке кумановске, када сам још са свежих трагова могао створити слику о величини њеној: у мислима сам се сетио наше пропасти на Марици и Косову, која је достојно покајана и освећена на Куманову. Трагови варварства турског над ненаоружаним и мирним грађанима Прешева, Куманова и Хришћанима из њихове војске дали су ми слику оног бесног азијатског триумфа, који је био праћен јауком и болом побеђених Срба, кад се пре пет и више векова пронео глас о њиховој победи на Косову.

Колико се времена морало чекати док је из тих болова, туга и саосећања, као експлозијом каквом, све одушевљено ушло у свети рат за слободу и спас нашег угњетаваног племена. Само брзом успеху, само сјајним победама нашим има се

захватили што стотине и хиљаде наших саплеменика није платило главом у Скопљу и другим местима, где им је од Турака сеча припремана, те се у светлим данима наших историјских победа нису обележили крвавим траговима турски порази. На лицима Турака и Арнаута у Скопљу видела се запрепашћеност, страх и неверица да је све ово јавља што се пред њима збива и само, као добри фаталисти, спремни су да ново стање приме као нешто што им је судбина доделила.

Дводневна битка код Куманова биће детаљно описана од стручњака. Безброј великих и лепих епизода нашег јунаштва и пожртвовања опеваће и препричаће песници, да потомство из ових момената историјских предањем пренесе на будуће генерације примере витештва. Овде ћу, у најкраћим потезима, изнети контуру ове наше велике победе, онако како сам је ја схватио и осетио са још свежих трагова, који су се јасно видели на бојном пољу, на три дана после свршене битке.

II.

После боја на Рујну турска се војска повукла на предње позиције испред Куманова, оче-

кујући трупе из Скопља да бије одсудну битку, коју смо ми очекивали на Овчјем Пољу код Велеса. Армија под командом престолонаследника, заузимала је положај од Табановаца до Нагоричана, спремна сваког часа да пређе у офанзиву и продужи наступање ка Куманову, не слутећи, да ће се 10. и 11. октобра да бије са непријатељем, који је свом својом снагом удружен почео офанзиву очајну. Кад су на нашем левом крилу предводнице коњичке из дивизије дунавске првог позива ујутру 10. октобра пошле у извиђање и кроз густу маглу и кишу почеле пуцањем из топова тражити непријатеља, очекивало се, да ће се наићи на мали број Турака, који су се са Рујна повукли ка Куманову. Изненадна појава густих турских колона нагнала је одмах дунавску дивизију првог позива, да ступи у борбу, и да сва своја четири пука развије у први бојни ред, не остављајући ни један батаљон резерве у позадини. Дринска дивизија првог позива је одмах заузела положај у десно од дунавске, а њој је следовала и моравска дивизија првог позива, тако да су првог дана у борби биле све три дивизије и заузеле простор од Нагоричана до близу железничке пруге, која води из Врања у Куманово, на одстојању од десет километара.

(Свршиће се.)

Стара Србија и њене етнографске прилике*

Стара Србија у којој и због које су се ових дана биле крваве битке на Куманову, Новом Пазару и Приштини, има разноврсан значај за српске краљевине и за српски народ у опште. Она је била централна и најважнија област Немањинске краљевине, она област из које се она ширила према југу и према истоку, и из које су Срби заснивали своју царевину. Стара Србија је била поред тога најкултурнији део тадашњег српског народа.

*) Овај чланак представља кратак збијен извод из брошуре, бр. Ј. Дедијера

Ста а Србија има најповољнији положај на Балканском Полуострву и један о најважнијих међу српским земљама. Важност тога положаја је у овоме. Кроз Стару Србију пролази најважнија балканска саобраћајна линија моравско-вардарска долина, једина уздужна линија кроз коју се може начинити згодна железничка пруга. Та линија доводи балканске земље у контакт с једне стране Угарском Равницом и Средњом Европом а с друге стране с Егејским Морем и Медитеранским (Средоземним) светом. Та линија представља најбрже сувоземни пут из Средње Европе и из Енглеске за Суеци Канал и Индију. Важност је Старе Србије у томе што она држи средишњи део и најважније део његов, прешевско развође, које представља најважнију тачку на томе путу. За географски положај ове земље од необичне је важности и то што она има најзгодније и најбрже везе с Јадранским Морем.

То је познати скадарско-косовски пут, најважнији попречни пут на западној страни Балканског Полуострва и најживљи трговачки друм у средњем веку.

Важност скадарско-косовског пута је у овоме:

Западна обала Балканског Полуострва, то јест јадранска обала представља затворену обалу. Планински венци, густо збијени, високи, кршевити, махом непроходни, иду паралелно с обалом и чине највеће сметње сваком саобраћају између унутрашњих балканских области и Јадранског Приморја. Реке у овом делу Балканског Полуострва су махом кратка тока, уских клисурастих долина, и ниједна од њих не пресеца потпуно главне планинске венце којима већином иде и јадранско црноморско развође. Из ових свих разлога богато разуђена далматинска обала, нема оне вредности коју би имала, по великом броју згодном и заклонитом положају и по дубини својих залива. Те пластичке прилике које владају на целој западној балканској обали од Трста до јужне Грчке међају се само у околини Скадра. Услед тога што се ту сударају два планинска система динарски и грчко-арбански, планински венци почињу повијати из досаданашњег правца северозапад-југоисток, у правац који иде попречно на западно-балканску обалу. Планински венци ту не иду паралелно с обалом већ опречно на њу, не затварају је већ отварају. Поред тога у рачвама планинских венаца јављају се неколике простране котлине, скадарска низина,

Метохија и Косово, које су повезане долином Дрина.

И ето у томе је важност овога попречног пута, и то је био главни узрок што је он у средњем веку био најважнији саобраћајни пут на западном делу Полуострва и што је на томе путу, због архије која на њему, већ неколико века влада, било у средњем веку неколико богатих и живих трговачких места.

Дакле Стара Србија држи кључеве двају најважнијих путева у унутрашњости Балканског Полуострва. Поред тога она има непосредан додир и најзгодније везе са највећим бројем балканских земаља. Из ових свих разлога Стара Србија има јединствен положај и међу балканским и међу српским земљама. Она представља ону земљу из које се највише може раширити моћна држава и владати великим просторијама Балканског Полуострва.

За српски народ Стара Србија је од важности за то, што преко ње најзгодније одржавају међусобне везе разне српске области и што Вардарски Македонци Срби, истом преко ње могу имати контакте с народом обеју српских краљевина Србије и Црне Горе. Осим тога, за нас је од важности то, што су се у Старој Србији десиле у новом веку нарочите етнографске промене, које су извршене на штету српског народа. Док су остали делови српског народа, успркос страховитог петвековног турског истребљивања, успели да помакну своје етнографске границе и према северу и према западу. У Старој Србији су они изгубили много и своје крви и свог националног земљишта.

Треба истаћи, да Срби у овим

областима нису подлегли оним, који су равни њима, ни који су културнији од њих, него су подлегли грубој сили и страховитом притиску, који је на њих вршен од једног планинског, страховито физички јаког и плодног, али потпуно некултурна народа, коме је ишла на руку турска власт.

Проблем српско-арбанашких одношаја, необично је компликован и научно врло мало објашњен. Има доста наговештавања, да је било између Срба и Арбанаса, много етнографског претапања, у ранијим и новијим вековима. Зна се, да је у средњем превлађивало на Косову, Метохији, Подрини, призренској околини, северним источним шумама Шаре планине. Источно од линије, која је ишла од северних Проклетија на Љуму, превлађивао је у огромној већини српски елемент. Арбанаси као стално настањено становништво, ређе се спомињу у овој области. Они се махом спомињу као сточари, који лети живе по високим старосрбијанским планинама, а зими по приморју и плодним старосрбијанским котлинама.

Обично се мисли да је овај однос покварен за време великих српских сеоба, које су из Старе Србије ишле у Јужну Угарску, и да су тада ове области опустиле од Срба. Међутим проблем поарбанашавања ових области је много компликованији и вршен је много спорије у више махова. Тако на пример зна се да су Срби још у првој половини 19-ог века живели у великим масама на линији Дечани—Љума, и да су српска насеља допирала и на југу мимо Швањски Мост. (Види о томе веома интересантно дело: Dr. Joseph Müller

Скопље. Пред улазак у главну улицу код каменог моста

k. k. Kreis physiker in Prag, Albanien, Rumelien und österreichisch montenegrinischer Gränze и т. д. Prag с. XII + 103, 8°).

Осим тога може се поуздано утврдити да су многе чисто арбанашке и арнауташке области представљале у почетку деветнаестог века српске православне области. На овај начин несумњиво је да ће се од сада питање о поарбанашавању ових области морати мало друкчије третирати. Несумњиво је да је великим сеобама у 17-ом и 18-ом веку етнографска равнотежа била померена на штету српског народа.

Али је исто тако утврђено да су Срби у великим компактним масама живели у овим областима специјално у Метохији и на Косову још у почетку 18-ог века. Не зна се тачно одакле је то било српско становништво које је остало иза великих сеоба, или су то потомци досељеника из Црногорских брда, из Старог Колашина и из Шарских жупа којих и сада има у знатном броју и по Косову и по Метохији.

Арбанаси су почели нарочито пустошити ове области у другој половини 19-ог века, и то за време српско-турских ратова и после њих. Од године 1878. врши се нагло иселјавање из ових области у Србију. Велики број српских села опустошен је последњих тридесет година. Тим пустошењем, прогоњењем и поарнауташањем српског становништва Арнаути су успели да за неких 60 до 70 година своје етнографске границе помере на Исток за 100—130 километара. Арнаутска насеља образовала су једну претежно арбанаску зону, која се као клин била утисну-

ла међу српске области Црне Горе, Новопазарског Санџака и Србије.

Та арбанашка најезда, коју је турска власт свесно помагала, ишла је за тим да југоисточно Српство разбије као једну етнографску целину, да одвоји Вардарске Србе од Срба у краљевини и Новопазарских Срба, и да тако на својој територији потпуно утамани српски елеменат.

Овим процесима старосрбијанско питање је постало актуелно већ давно, и сад у последњем моменту српске краљевине су биле приморане да га решавају оружаном силом, пошто су пропали сви дипломатски покушаји да се српском становништву у Старој Србији осигура пристојан и миран живот.

Нема краја у Европи где је један народ био изложен толиким мукама, и гоњењима као што је српски народ у Старој Србији. Отимање, убијање, одвођење деце и жена; уцењивања били су дневни и обични догађаји у тим областима. Да би очували колико толико своје имање и живот Срби су се морали прилагођавати арбанашком начину живота и сакривати своје особине. Примили су арбанашку ношњу, обријала су главу и пустили перчин као Арбанаси и научили језик арбанашки. Већина их пред Турцима и Арбанасима говори арбанашки, а у кући српски. Многи су били присиљени да привидно приме Ислам, док су у кућама живели као православни. У породицама због ових прилика догађају се баш праве фимелијарне драме. Ове појаве које су сличне мимикрије у биолошком свету, су узрок што се српски елеменат не види и што су многи странци, који су по овим об-

ластима путовали тврдили да су Срби у свим властима искорењени.

Ипак сами Срби православни сачињавају добру четвртину, кадкад трећину, а понекад и близу половине становништва, и то баш у оним областима за које су тврдили многи странци да Српство претставља у њима само једну историјску успомену. У целој Старој Србији, када се узме у обзир оба дела, на северу и југу Шаре, православни ће Срби имати натполовичну већину становништва.

Уз православне Србе има знатан број Срба Муслимана, које негде зову Потурицама, а у јужној Старој Србији и Помацима. Ови Срби Муслимани, као сви Срби муслимани, ретко имају националне свести. У томе се разликују Срби муслимани од Арбанаса Муслимана, који мењају веру као кабаницу али остају увек на првом месту Арбанаси, и сачињавају не само своју националну свест и свој језик, већ сачувају и приврженос своје фису (племену). Ови Срби Муслимани негде говоре само српски, негде боље српски но арбанашки, а негде подједнако добро и српски и арбанашки. Они памте своје српско порекло али их то ништа не смета да буду највеће крвопије своје браће. Ових Срба Муслимана има врло много, често насељавају сами непоmeshани велике области (Гора код Призрена, Дреница и већина области у Санџаку). Срби православни са овим Србима Муслиманима сачињавају добре две трећине целокупног становништва у Старој Србији.

„Народ“

Ј. Дедијер.

Мостар — Алекса Шантић

ПЈЕСМА СА ВАРДАРА

Свану... Скопље трепти Мустај беже
склони
Мрак облака што је по челу ти пао...
Побједу је ову нама Алах дао,
По његовој вољи и ти се поклони...

Пружи руку!... Ове душе нису јетке
Не отимљу шћери нити њима ћаре...
Ми, дођосмо само у долове старе,
У њима да мртве опојемо претке...

Под њиховим кровом давно било није
Ништа до ли мемле да животе сатре.
Ми, жртва светих, носимо им ватре,
На огњишта да нам смрзлу браћу
згрије.

Ваша срца беху зима што све дави
И прождире као проваљена јама...
Ми у њима лето доносимо вама,
Гдје свјетлила трепте и видици плави...

Гађање из батерије на Поповој Глави

Знаш ли? Пет вјекова уз грактање
врана
Ви за сестре наше ковасте ханцаре...
Ми камење драга, сјај и адиђаре,
Носимо им ево, са вјенчаног дана...

Гледај! Ова земља није бразде нема...
Она у раздрту дршће одијелу...
Ми ћемо је, беже, обући цијелу
У класове пуне златних дијадема...

У њој нам је нико први царски ловор
Па и ти си само њеног стабла грана
Њезина су недра била твоја храна,
И твој говор то је наших дједа
говор...

Па прегори мртву славу турских
хорда,
Под ловором љепшим Вардар гледа
на те!

Беже! Шенлук чини!... Уз наше гра-
нате,
Нека јекне твоја кубурлија горда!

„Српски Књижевни Гласник“.

Иво Ђипико

У ВОЗУ

Станица „Зибевче“. Напис турски и француски. Читам: „Douane Ottomane“. До јуче Турска, а данас прелаз у најновију Србију. Граница већ не постоји, и моја памет брише међу што дијељаше једну њиву, исте крви, у два дела.

Предамном простире се широко, пространо, већином необрађено поље оивичено брежуљцима на чијим стрминама и падинама у сунцу одбљескују беле куће, села и заселци. Пусто поље по коме, по негде, као мрље, виде се шумарци бакарaste, јесеће боје и по које пожутело дрво и, између шиљастих јабланова, на ретко расута агинска имања, а по висовима, беле осамљене, порушене турске карауле.

Воз иде полако: Поред пруге неки сељак оре земљу. Сам, погнут, мирно иде за воловима, и не осврће се на воз. У околи, изнад пруге, по пољу, нигде никога. Пругу чувају војничке страже. Воз уђе у станицу „Бујановце“. Ту ће дуго да чека на укрштавања.

На станици неколико зва-

Српска артиљерија у офанзиви на Новацима

ничника и војника. Око станице разбацане турске хартије: протоколи, књиге, билете. Пред станицом на клупи седи један виши официр — болестан сунча се... У малој башти, иза станице, миришући гине јесеће цвеће — цвеће црвено као врела крв... У цвећу једна кокош чепрка.

— Гле је! — опази неки војник.

— Држ' је — повикаше у један глас други.

На неколико корачаја даље од станице скупила се гомила војника и гледа у земљу. Пођем тамо. Угледавши крв на влажном стрмишту, устукнух. Неки војник насмија се: — Ни брига те, не плаши се! — вели — мртав је. Малочас прије ту га сахранисмо. И безбрижно прича друговима.

— Тога Арнаутина ухватисмо са оружјем, два дана окршаја. Рекоше за њ наши сељаци, да је био бјесан. Из шумарка испадаше на наше и бјежаше. Али га најпосле шчепасмо. И везан шкргуће зубима, и гризе, гдје дохвати; док један од наших не окиде... и сад те је!... Па кретом пушке потврди смрт.

Воз крене. Гледам, како се у некоме арнаутскоме селу још пуши запаљена кућа; у

ведру дану дим се тек назире. Залазећи даље, војничка је стража чешћа; појављују се и сури шатори. Око њих трећи позив чучи око ватре.

— Трећи позив се гости — неко опази. — Поједоше све летеће... И збиља, поред шатора види се сила перја. Воз једнако застајкује. Не могу да се снађем. Је ли ово јавва или сан. Буну ме војска и турски написи на станицама. Чини ми се да се враћам у стару своју кућу: али још нисам сигуран. Лане хтедох да пођем да видим Стару Србију, а данас у најновијој; кад се будем врнуо ићи ћу у стару.

Смирај сунца затекао ме је у Табановцима. Табановци — помислих — и велики осјећај поноса обузе ми душу. Овдје је почетак поља, где српска војска побједи турску силу, овде почимље пропаст Турске Империје!

Ово је ново, весело српско Косово — Косово по чијем пољу већ су крстови посијани: ту мало даље од станице наши су сахрањени... А поред тих крстова живот, ујурбаност и врева. Неке од наших коморџија видим у новим турским шињелима. Чујем гласове: — Воз неће даље, ту ће да преноћи... — Где да преноћиш?

Из књиге: О српским биткама од А. Табурна

Скупљање погинулих у Куманову

— помислих у себи. Зар у фургону? А сунце је већ зашло и сутон јесењи пада на земљу... и осјећа се како прилази хладна дуга ноћ. . . Ватре око шатора синусе јаче. Војници, гријући се, спремају вечеру.

У тој неприлици тешко да сам се игда толико обрадовао пријатељу, колико сам се обрадовао др. Чеду М. . . Он ме уведе у санитарски вагон најмодерније уређен, а снабдевен свим потребним прибором за рањенике. Представи ме др. К. . . , који ме љубазно прими. Одједном нашао сам се у пространом, топлим купеу, у отменоме санитарском друштву. Ту се десио др. Ј. . . , апотекар И. . . , ветеринар А. . . и друга млађа господа. Пијући чај, неко време, сваки од нас заокупљен је својим мислима, које су ипак заједничке; сви смо занесени побједом и славом наше војске!.. Али у тој радости из дна душе помаља се сумња. . . стрепња: — Боже подржи до краја!

Заметну се разговор, Др.

Ј. мирно прича: — Нека удовица над мртвим сином, без суза, каза: — зашто сине не дочека Скопље? А отац смртно рањеном сину говори: — Само да доживиш док војска у Скопље уђе! . .

И без патоса и узбуђења причају се чудеса од одушевљења, смирености и пожртвовности.

Видим др. М. хоће да дође до речи. Има да прича врло занимљив случај.

— На нишкој станици — вели — чекао сам на рањенике. Воз стиже касно у ноћ. Обилазећи наше, посвршавам најпрече лекарске послове. У то ми јаве, да се међу нашим рањеницима, налази тешко рањен неки турски официр. Пођем к њему и упитам га француски где је рањен, он ми одговори чисто српски.

— Одакле сте? — упитам га изненађен.

— Из Мостара — каза и стаде да прича својим танким и пискутљивим гласом. У ужурбаномј вреви светине, војника и писку локомотива, са великим

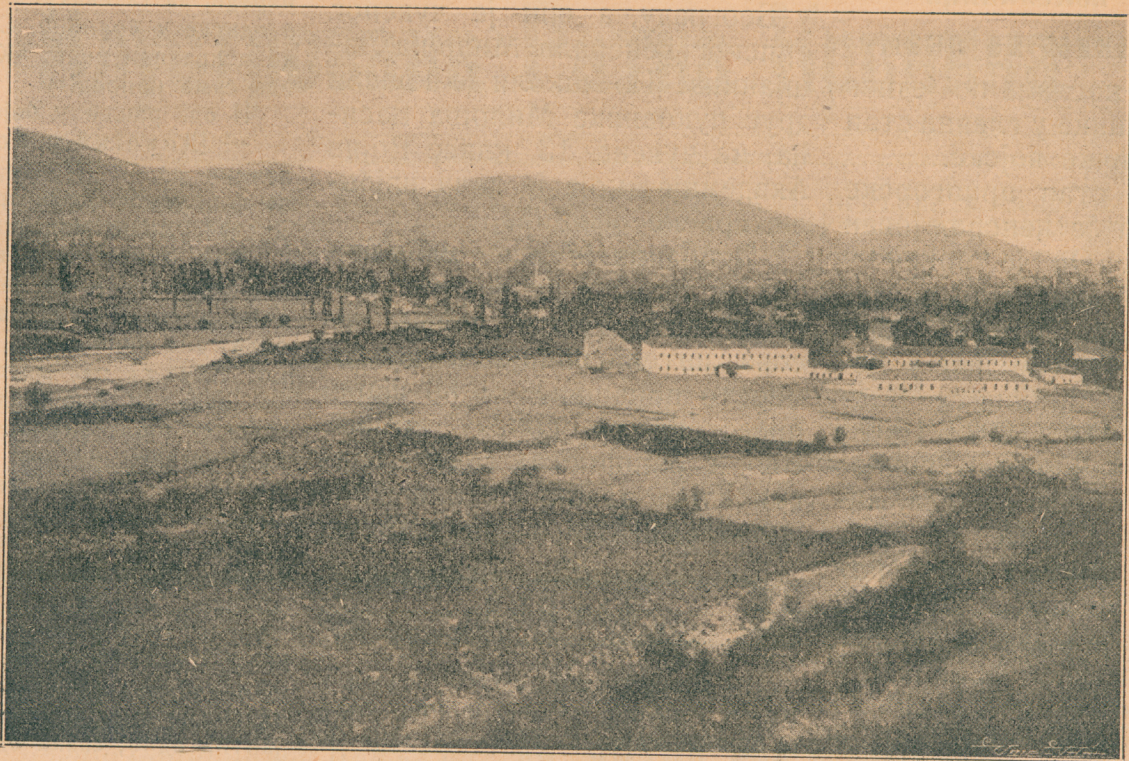
интересом слушао сам његово причање.

— Рањен сам — вели — у киши куршума. Два наша војника једва ме изнесоше из ватре. Видим тешко ми је, па им кажем: — пустите ме да овде умрем, тако ми је суђено. Ја и дођох амо да погинем! . .

Оставише ме заклоњена у шумарку, и одоше. Али наши једнако узмичу, а ваши некаквом невиђеном куражи наступају. Неки снажан старац, Турчин, приђе к мени, дохвати ме и понесе даље. Отимах се: што да се око мене труде, кад видим, да ми нема спаса. Ваши наступају, старац ме остави и — побјеже. Не знам куда су моје мисли лутале, кад мени одједном приђоше два ваша војника. Док их угледах прва мисао сину ми у памети; ови ће да ме жива изнакаже, рекох им: — Немојте да ме мрцварите, — убите ме!

— Зашто да те убијемо? — каза један од њих.

— Ми не убијамо рањенике — рече други. — Већ да те понесемо.

Из књиге: О српским биткама од А. Табурина

Поглед на Битољ

Ја не поверовах, већ их замолих да дозову којег од ваших официра. Један од њих пође. Домало дође ваш официр и војнички ме поздрави.

— Како су с вама наши поступали?

— Као с рођеним братом. Испраше ми и брижљиво поviše тешку рану.

— А овде у возу, како поступају с вама наши рањеници?

— Пазе на ме, и разговарају са мном, таман, као да сам њихов; просто не издвајају ме из свога друштва.

— Уопће шта вам се чини? — упитах радознано.

— Цивилизација, цивилизација! — одговори официр са нешто турске театралности, и склопи своје заморене очи.

Часак у освјетљеном купеу настаде тајац. Премишљах: Како нас клеветају и колико ће нас још дуго клеветати? Колико злобних а и наивних пресуда? И није чудо, што се овај турски официр препада.

Као и други лудо је вјеровао. Та ми ни сами себи не вје-

рујемо. Свака нам је друга, прекорна реч: Европа, Европа! И осјетих се задовољан што никада не повјеровах клеветам, не повјеровах ни тада док сам дете био. Више вјеровах књижи: народној причи, басни, песми. Па пошље ако и не нађох свих тих врлина у снази, нађох им трагове, који се сада тако сјајно у овоме рату испољише, и задовољише цео свет.

Др. К... се замислио, преко његова иначе насмејана лица, прође облак грозе, у очима као да се одразује некаква језива визија.

— Причајте и ви нешто — замолих га — уверен да има нешто да каже.

— Један страхан приказ — поче доктор — урезао ми се у мождане. Мој воз требао је да очас крене, кад ми један војник јави, да недалеко од станице у некој сламњари, потлеушици лежи наших пет већ мртвих војника, и један смртно рањен, ваљда и он сада мртав.

Бијаше тамна ноћ. Узмем фењер и пожурих за војником. Погледам лешине.

Фењерска бледа светлост са језивим сенкама одразује се на њиховим намрштеним и укоченим образима. Уверавам се: мртви су! Кад од једном онај смртно рањен, ваљда скупивши сву своју снагу, ухвати ме за ногу, и гласом који је одавно и очај и страх и агонију, упита ме: Ко си ти? Погледах га. Пошљедња животна варница за-сја му у очима, и махом се угаси...

За час пред собом гледах језиви приказ; обузе ме туга, бол... Али само за час. Зар да ново, победоносно Косово не буде наквашено и освештано нашом врелом, племенитом крви?..

Прије него пођох да легнем, погледам на поље. Преда мном је лепа јесења ноћ мјесечевом светлошћу обасјана. Цео простор је испуњен лаком замаглицом као сребрном срном. У њој назиру се мрке силуете наших стражара. Света су ова места: Табановци — Куманово.

Српски изасланици у савезничким војскама

Србија је послала по једног војног изасланика у главни стан сваке савезничке војске.

У главни стан црногорске војске послат је ђенерал Јован Атанацковић. Он је рођен у Неготину. По свршеној академији био је артилериски официр, а за тим је прешао у ђенералштаб. У кабинету Владана Ђорђевића (1897—1900.) био је прво министар грађевина, а после годину дана, министар војни. После 29. маја 1909. био је кратко време поново министар војни. Ђенерал Атанацковић је један од најспособнијих српских официра, одважан, сталожан и искусан.

У главни стан грчке војске послат је ђенералштабни пуковник у пензији Милош Васић. Он је рођен у Ропчеву (срез Космајски). Био је прво пешачки а за тим ђенералштабни официр. Ради усавршавања слат је у Француску и на службу у аустријској војсци. Као мајор био је српски војни аташе у Софији. Као млад потпуковник постао је министар војни у кабинету Алексе Јовановића (1900—1901. г.) Он се као министар својим знањем, енергијом и реформама толико био истакао, да важи као један од најбољих министара војних српских. Цела садања војна организација његово је дело. Васић је необично спреман и даровит човек. Говори савршено француски, немачки, руски, енглески и талијански. Био је неко време и српски посланик на Цетињу, а 1903. стављен је у пензију, из несретних политичких разлога, ма да му сви признају, да је један од најспремнијих и најталентованијих српских официра. Он ће у грчком главном стану умети да сјајно репрезентује српску војску.

У бугарски главни стан послат је коњички пуковник Љу-

бомир Лешјанин. Он је рођен у Београду, а син је чувеног српског ђенерала Милојка Лешјанина. По школи је класни друг пуковника Милоша Васића, из чувене 13. класе Војне Академије, која је дала најбоље српске официре.

Лешјанин је један међу најбољим српским официрима. Импазантна и отмена појава, висока интелигенција и центлменско понашање, он ће сјајно представљати српску армију. Био је раније осам година српски војни аташе у Цариграду, а последње три године у Бечу.

ЗАПИСИ

— [Смрт српског јунака у Бечу. У бечкој општој болници умро је српски мајор С. *Иличић*, који је био на Мрдарима тешко рањен. На Мрдарима је одлучио битку храбрим нападом свога коњичког одреда.

— [Један српски јунак] »Општинске Новине«, службени весник општине града Битоља, доносе ову белешку:

Један пешак у моравској дивизији I. позива, по имену Сретен, обратио је на себе пажњу својих старешина и другова још за време мобилизације. Он је непрестано окупљао око себе војнике; причао им, како је Србија била силна под Царем Душаном; како је са неслоге пропало Српско Царство на Косову и како се сада ближе дани, када треба јуначки повратити оно, што смо изгубили. Говорио им је, да свет мисли рђаво о нама и нашем јунаштву, па је онда саветовао све војнике, да треба показати тој Европи, да је Србин бољи јунак него ико други.

Војници су пажљиво слушали све његове говоре. Старешине су се јако интересовале, како ће се он сам показати у боју.

И започе бој. Дође време, да Србин покаже, да је бољи јунак него ико други.

Сретен је за време боја понашао се исто као и пре. Соколио је другове; потсећао их на своје раније речи; опомињао их, да су потомци Краљевића Марка и Милоша Обилића. Његово јунаштво му је донело капларски чин за време боја.

Али Сретен би ускоро рањен. Кад му приђе трупни лекар, да му направи завој, он му рече: »Сретен је добио у боју за Краља и Отаџбину капларски чин. Каплар Сретен је

рањен!« — Лекар му преви рану и нареди, да га евакуишу на завојиште а одатле у болницу. Сретен се гордо исправи и рече: »Каплар Сретен иде само напред!«

И оде рањен у бојну линију.

— [Девојке у боју.] Сплетски лечник др. Ф. Перван, који се налази у служби црногорског »Црвеног крста«, пише сплитској »Слободи«:

Код једног одељења видели смо две девојке рањене, једној је 15 година, другој 19 година, првој је пробило тана лице скроз, а другој лубању. Како су ове могле бити рањене? Та нису се оне биле, запитасмо: »Оне су ишле за својим«, одговореше нам суседи, »да им носе штогод«. Али кад је била најжешћа ватра на Бърдањолу, оне и друге с њима су бациле храну и носиле муницију својима у бојне редове, да ови не губе времена. Угледали их Турци, па их почели гађати и погубе их више њих, а неке су остале рањене. После нам растумачише, да су женске у главном оно, што је другде провијантни одио; свака од њих носи својима хране, макар за које вријеме.

— [Писмо српске сељанке четворици синова на бојноме пољу]. Сељанка је испратила четири сина на бојно поље, четири своја хранитеља. Како јој се дуго нису јављали синови с бојног поља, она им је преко београдског »Балкана«, рачунајући да ће им он доћи до руку, упутила ово писмо:

Драга децо, четири моја добра сина! — Забринула сам се, што ми никако не пишете ево већ два месеца, и за то вас молим, ако сте ми у животу, да се јавите својој старој мајци, која вас је се зажелела.

Децо моја! Будите ми здраво и трудите се да све тешко ће куражно поднесете, нарочито да будете покорни својим старешинама. На наше Крсно Име, Светога Стевана, упалите свећу, и помолите се Богу да вас сачува и да нас обрадује, да се опет вратите својој мајци. Палите свећу Светоме Стевану, јер ће се по томе знати да сте Срби и да сте војници Краљевине Србије.

Мајка вас љуби и поздравља сву четворицу: тебе, Милане, у Новом Пазару; тебе, Иване, у Митровици; тебе, Миленко, на Скадру и тебе, Миладине, под тврдим зидинама Једрена! Јавите се, да вам мајка пошаље што од преобуке и новаца колико буде кадра.

Да Бог да се опет вратили својој старој мајци и да се Србија и са мојим синовима подичи.

Грли вас ваша мајка
Наша Ф. Брковића, удова,
из Миоковца ср. убишки.